

670647

BIBLIOTECA
Prof. I.

==== BIBLIOTECA ====
ATENEULUI POPULAR
==== ARAD ====

==== No. 1. ====

IOAN POPOVICI-DESSEANU

Vieața și activitatea sa.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C O N F E R I N Ț Ă

DE

ED. I. GAVĂNESCU
PROFESOR.

Prețul Lei 25

Biblioteca
Ateneului popular din Arad.

=====
No. 1.
=====

J. Moșu

IOAN POPOVICI-DESSEANU

Vieța și activitatea sa.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C o n f e r i n ță

DE

ED. I. GĂVĂNESCU

profesor.

BCU Cluj-Napoca

4060 027 8548

A R A D.

1932.

— TIPARI L TIPOGRAFIEI DIECEZANE —

Prefață.

Conferința aceasta este un pios omagiu adus memoriei lui Ioan Popovici-Desseanu, dela a cărui naștere s'a împlinit în 1931 o sută de ani.

Cu prilejul comemorării lui s'a amintit și de vrednica sa tovarășe de viață, Hermina I. P.-Desseanu născ. Rațiu, care a fost întâia prezidentă a Reuniunii femeilor române din Arad.

Comemorarea lui I. P.-Desseanu a avut loc la Palatul Cultural, în ziua de 29 Noembrie 1931 și a fost organizată de către „Ateneul popular arădan“

În aceeași zi s'a oficiat un parastas la Catedrală și apoi s'a făcut un pelerinaj la mormântul lui Desseanu și al soției sale. După masă s'a ținut festivalul comemorativ, când au luat cuvântul d-nii: I. Popescu, președintele secției I a tribunalului local și prof. Ed. I. Găvănescu, care a dezvoltat această conferință.

Câteva cuvinte despre „Ateneul popular“ din Arad:

Ateneul popular arădan a luat ființă din inițiativa gazetarilor locali, în urma unei consfătuiri ce a avut loc în seara de 16 Sept. 1931, la restaurantul Kánya.

Activitatea acestui Ateneu țintește să facă cât mai cunoscut trecutul Crișanei și al Aradului, plin de amintirea atîtor mari fapte și luminoase figuri.

Intr'o vreme când, dela tribuna Palatului Cultural, s'a vorbit prea mult despre variate lucruri de cultură generală, noi am crezut că, într'o regiune decurînd eliberată de sub jugul străin, o deosebită atențiune merită în primul rînd istoria de fapte românești a acestui ținut, în cadrul mai larg al istoriei Neamului, ca o reală operă de întărire a sufletului național.

În acest sens, un ciclu de conferințe a fost organizat în această iarnă, de către „Ateneul popular“ la Palatul Cultural, care să grăiască despre acest trecut.

Părintele Dr. Gh. Ciuhandu a inaugurat aceste conferințe, vorbind, la 4 Oct. 1931, despre „Aradul românesc din veacul al XVIII-lea“. A urmat apoi conferința d-lui profesor și ziarist Isaia Tolan despre „Ținutul arădan pe vremea începuturilor stăpînirii ungurești (1000—1300)“.

La 22 Noemvrie 1931 a avut loc comemorarea lui I. P.-Desseanu.

La 6 Decemvrie 1931 „Ateneul popular“ a sărbătorit pe poetul Octavian Goga, în cadrul unui mare festival, când au luat cuvîntul pîn. Dr. Gh. Ciuhandu și d-nii prof. Al. Constantinescu, Isaia Tolan, și Al. Negură. D-na maior Ivanovici și d-ra prof. El. Nichita au cântat câteva bucăți cu versuri de Octavian Goga.

În acelaș ciclu despre trecutul Aradului au conferențiat în ultimul timp d-nii: prof. Al. Constantinescu despre „Poezi arădani“, atrăgînd cu această ocazie atenția asupra unui tînăr și viguros talent poetic, d-l Pompiliu Barbu care în prezent e în Arad, și pîn. Dr. Gh. Ciuhandu, despre Mișcări românești în veacul al XVIII-lea.

Ateneul a organizat deasemenea o șezătoare pentru copii și un festival pentru tineretul școlar.

Comitetul Ateneului popular este format din: pâr. Dr. Gh. Ciuhandu, și d-nii: prof. Al. Constantinescu, profesor și ziarist Isaia Tolan, poetul și publicistul Al. Negură, pictorul prof. Marcel Olinescu, profesor Ed. I. Găvănescu și poetul Pompiliu Barbu.

In fiecare Miercuri și Sâmbătă „Ateneiștii” își au consfăturile lor.

Broșura de față, neprctențioasă, deschide șirul unei biblioteci, care se va ocupa mai ales de chestiuni interesând vieța românească a acestui ținut.

Incurajări neașteptate, de care am fost împărtașiți, ne sunt un neprețuit îndemn de a continua acțiunea noastră. Publicăm astfel cu toată recunoștința și mulțumirea telegrama, pe care d-l Dr. Valer Pop, la acea dată ministrul Ardealului, a adresat-o d-lui prof. Ed. I. Găvănescu cu ocazia comemorării lui I. P. Desseanu:

D. Prof. GAVANESCU,

Arad.

Azi am aflat din ziare despre pi-oasa comemorare dela Arad a luptătorului național Ioan Popovici-Desseanu. Altfel, cu toate grițile mari pe care mi le impune demnitatea ce ocup, aș fi ținut de dăterea mea să particip personal la acea comemorare. Binevoii, a lua această motivare a absenței mele și concomitent a transmite conducerei Ateneului popular expresiunea

sentimentului meu de închinăciune la mormintele care adăpostesc oșămintele văjnicului și entuziasmului luptător al cauzei naționale, care a fost Popovici-Desseanu și a vrednicei lui soții.

Laudă se cuvine Arădanilor care, la extremitatea vestică a țării, au ținut să cinstească într'un mod impresionant pe luptătorul Popovici-Desseanu, concomitent povestind auditorului sbuciumările, eforturile și sacrificiile glorioșilor noștri înaintași, pentru ca să avem realizat sublimul vis pentru care s'au vărsat atâtea lacrimi și au curs valări de sânge românesc.

Ministrul Ardealului și Banatului

/ss/ VALERIU POP

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Ateneul popular“ precum și d-l prof. Ed. I. Găvănescu, personal, aduc cele mai călduroase mulțumiri fiicelor lui I. P.-Desseanu, care au luat asupra D-lor Lor cheltuelile de tipar ale acestei broșuri și au înlesnit Ateneului să-și vadă tipărită întâia sa publicație.

Arad, 10 Febr. 1932.

Comitetul.

Vechi amintiri familiare.

Ioan Popovici-Desseanu a fost în a doua jumătate a veacului al XIX, cea mai reprezentativă figură a vieții noastre în acest oraș. Vieța lui s'a împletit zi de zi cu vieța neamului din care făcea parte. Luptător politic, el a lucrat deopotrivă pentru biruința Bisericii ortodoxe, a școalei și a culturai românești la Arad.

Deaceea centenarul nașterii sale, care s'a împlinit în acest an, să fie prilej de înprospătare a memoriei lui, a faptelor sale și de evocare pioasă a umbrei lui.

Originea familiei lui Desseanu se trage dintr'o familie românească înnobilită, care în veacul XVIII a dat și preoți din sânul său. De aci vine, că mai de demult familia purta numele de »Popa«, prefăcut sub influința sârbească în »Popovici«, după moda vremii de atunci.

Înaintașii mai vechi ai lui I. P.-Desseanu nu erau din părțile Aradului, ci după o tradiție a familiei, s'au refugiat, poate în prima jumătate a veacului XVIII, din ținutul Românismului Nordic. La început, Desseneștii se credeau că sunt veniți din *Deseștii* Maramureșului, unde existau două familii românești cu patronimicul de Pop, nobilitate una prin diploma dela 1442 a regelui unghuresc Vladislav, iar cea de a doua nobilitată la 1649, de principele Rákoczy¹⁾. Această împrejurare l-a determinat pe I. P. Des-

---

¹⁾ I. Cav. de Pușcariu: Familiile nobile române, Partea I. Sibiu 1892, pag. 6.

seanu, într'o vreme, să-și adaugă un nou patrimoniu de Desseanu sau dela Desești. Mai târziu însă s'a convins de rătăcirea presupunerii sale, și că înaintașii săi sunt veniți din județul Sălagiului, trăgându-se printr'un înaintaș, refugiat încoaci, din familia nobilitară *Pop de Băsești* (Ilyésfalva), care durează și astăzi¹⁾. Dar atunci era târziu să-și mai schimbe patrimoniul nou, intrat deja în obișnuință.

Motivul refugierii încoaci, a fost de ordin confesional. Și adică respectivul înaintaș, nevoind să-și părăsească religia ortodoxă, nici după ce o parte din familie primise unirea, în care se păstrează și astăzi ramura familiară Pop de Băsești, a coborât, cu o ceată de inși, spre câmpia Aradului, unde erau alte referințe religioase, mai tignite, și s'au așezat pela Otlaca, Chitighaz și parte și la Bichiș. Și, este prea posibil, ca acel »Pop Petro«, găsit la Otlaca, figurând ca preot, într'un catastif de impozite²⁾ din anul 1746, să fie tocmai refugiatul ortodox din Sălagiu.

Aceasta este origina familiei lui Desseanu.

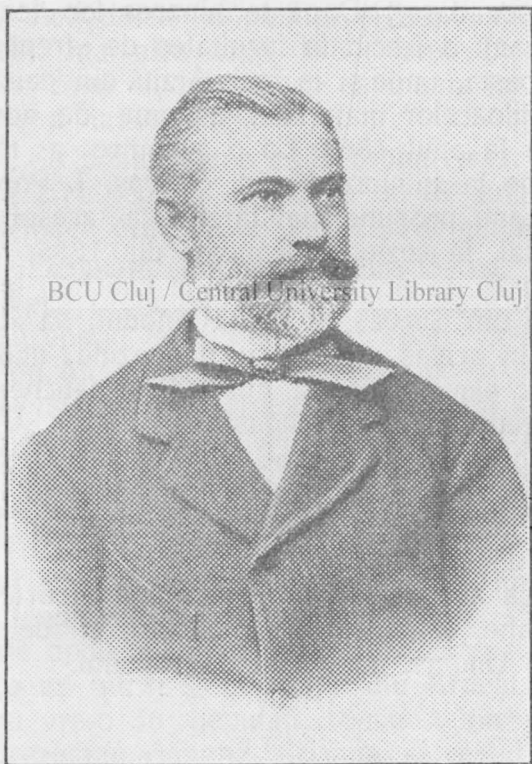
¹⁾ Iși are nobilitatea dela principele ardelean Miha Apaffy, din anul 1678. — O. c. pag. 32.

²⁾ Informația pâr. Ciuhandu (din Arhiva jud. Arad).

Date biografice.

Puține date avem despre anii copilăriei lui. Știm atât, că s'a născut în Bichiș (Ungaria) la 22 Febr. 1831, din părinți mai de rând. Tatăl său tot mai păstrase ceva din îndeletnicirile

IOAN POPOVICI-DESSEANU 1831—1892.

bisericești, de odinioară, ale familiei: era cântăreț bisericesc, și trăia acum la Otlaca, în condiții mai modeste. De aceea Ioan P.-Desseanu

n'a avut posibilitatea să-și urmeze la timp studiile. A fost susținut la școală prin străduința deosebită a mamei sale, care cu lucrul mâinilor ei, i-a făcut rost să-și termine cursurile. Școala secundară a urmat-o pe rând la Bichiș, Sarvaș și Beiuș. În acest din urmă loc a avut pe frațele său mai tânăr, Simeon, care trecuse la uniți, fusese susținut de aceștia la studii și era acum profesor acolo, pe când Ion, rămas ortodox, deși mai în vârstă, își termină abia cursurile secundare¹⁾. După terminarea lor, Ioan P.-Desseanu a trecut la facultatea de drept dela Budapesta, unde-și ia mai târziu, din cauza lipsei mijloacelor materiale, diploma de avocat, d'abia la anul 1863. Ca o amintire a trecerii sale pe la gimnaziul din Sarvaș, I. Popovici-Desseanu propune mai târziu, ca asesor consistorial, în sesiunea sinodală din 1885, ca să fie numit un preot ortodox de catichet la gimnaziul din Sarvaș, și invită sinodul, să procedeze în acelaș mod și cu gimnaziile unde se găsesc elevi ortodocși, numindu-se caticheți pentru predarea religiei noastre²⁾.

Începând dela 1856, I. Popovici-Desseanu a intrat în viața publică românească, luând parte la cele mai însemnate manifestări românești din acest oraș.

Ca avocat și-a făcut încurând o foarte mare reputație, așa încât era solicitat și de către clienți Unguri, nu numai de Români.

---

¹⁾ Informație dela descendenți.

²⁾ Protocolul Sinodului eparhial, 1885 p. 51.

Activitatea politică.

În anul 1861 I. Popovici-Deseanu este ales pentru întâia oară deputat în dieta dela Pesta, ca reprezentant al »partidei naționale« din comitatul Aradului.

Activitatea lui politică și națională se manifestă mai ales după 1867, anul Dualismului și de când Ungurii încep campania lor de opri-mare a naționalităților.

Se poate spune că încoronarea lui Francisc Iosif I ca rege al Ungariei, la 8 Iunie 1867, deschidea era acestor încercări de maghiarizare.

Deputații Românilor din Banat, Arad și celelalte regiuni ungurene, formaseră clubul lor la începutul lunii Februarie 1866, în frunte cu Anton Mocsonyi ca președinte, iar în 4 Martie 1867 și deputații ardeleni constituiră clubul lor sub presidenția lui Ilie Măcelariu¹⁾. Deputații Românilor din părțile Ungurene și Banat formaseră un club cu celelalte naționalități oprimate.

În fața necesității de a se apăra cât mai mult dreptul de naționalitate și de limbă față de tendințele de maghiarizare ale Pestei, ia ființă apoi clubul central al naționalităților, în care au intrat și deputații din Ardeal. În total erau vre-o 36 deputați români, din care 23 reprezentau Banatul, Crișana și restul Părților Ungurene. În acest club îl găsim și pe Ioan Popovici-Desseanu.

---

¹⁾ I. Cav. de Pușcariu: Notițe despre întâmplările con-temporane, Sibiu 1913 p. 108 și nota 1 p. 108—109.

Și pentru a vă face o idee cât era de românesc acest Arad la 1865, vă citez numele autorităților care semnează diploma din 6 Iulie 1865 a regelui Francisc Iosif I, în latinește, referitoare la încorporarea părților bănățene la Eparhia Aradului.

Găsim astfel pe Georgiu Popa de Tövis, sau Teiuș, comite suprem, Nicolau Philimon, notarul comitatului; Ioan Goldiș, vicenotar al comitatului; apoi: episcopul Procopiu Ivacicovici; Miron Roman, protosinghel și prof. de teologie, Ioan Raț, protopopul Aradului (și tatăl soției lui Popovici-Deseanu); Sigismund Popovici judex nobilium, Emanuiel Misici assesor comitatens, Florian Varga, vice-notar comitatens, av. Lazar Ionescu, *av. Ioan Popovici-Desseanu (fiscalul comunității parohiale din Arad);* Georgiu Suciur.¹⁾

Am dat aceste amănunte, ca să aveți o icoană a situației Românilor la începutul luptei naționale, și anume: *cât de românească* ajunsese, încă atunci, înfățișarea autorităților politice și bisericești, aici în Arad.

În fața asupririlor ungurești și a nerespectării legii naționalităților din 1868, bărbații politici din Ardeal, în frunte cu Ilie Măcelariu și G. Bariț, declară pasivitatea politică în conferința națională din 7 și 8 Martie 1869, ce s'a ținut la Mercurea. Alături însă de acest curent pasivist, era și un altul activist, de luptă politică în alegeri și de activitate parlamentară în dieta dela Pesta, reprezentat de Sibiul ortodox în frunte cu Mitropolitul Andrei Șaguna, și Ioan cav. de Pușcariu.

---

¹⁾ Comunicată de Păr. Ciuhandu, pe baza diplomei originale, din Cassa de fer a eparhiei. — Diploma e publicată, în latinește și românește, în rev. *Lumina* 1873, pag. 129.

Și aici în Banat, Crișana și Părțile Ungurene, partida națională era divizată în diferite grupe. Ioan Popovici-Desseanu a fost și a rămas până la sfârșit *activist*, ceea ce nu l-a scutit de înverșunate atacuri din partea pasiviștilor, așa precum fusese atăcat și Andrei Șaguna și acuzat de maghiarofilie.

Erau, prin urmare, două partide politice: Una, a Ardealului și alta, a acestor părți vestice zise Părțile Ungurene. Partidul Național pentru întreaga Transilvanie nu s'a realizat decât în 1881.

Dacă centrul politic în Ardeal oscila între Blaj și Sibiu, centrul politic al Românilor de pe această linie de vest, era Aradul.

I. Popovici-Desseanu joacă primul rol în această acțiune politică și națională. Ceea ce caracterizează activitatea politică, dusă la Arad între 1868—1872, este strângerea rândurilor și constituirea unui bloc al Românilor din Banat, Crișana, Bihor și Maramureș.

Această concentrare și regrupare de forțe se arată ca o primă necesitate. Ioan Popovici-Desseanu este unul dintre principalii convocatori ai adunării sau „conferinței naționale“, cum se numia atunci, la 27 April n. 1870, în clădirea Institutului teologic din localitate.

Deschizând această conferință, Desseanu face o scurtă expunere a situației politice și asupra rostului acestei adunări și propune apoi, ca președinte al ei, pe dep. Sigismund Popovici¹⁾.

După această conferință, cu un caracter local, arădan, s'a convocat o alta la care au luat parte reprezentanții acestor regiuni de graniță. Ea s'a ținut la 2 Mai 1870²⁾.

¹⁾ T. V. Păcățian Cartea de aur V. p. 367.

²⁾ Idem. p. 369—9.

La această conferință I. Popovici-Desseanu a arătat necesitatea unei acțiuni comune politice și a unei grupări a forțelor, pentru ca toți Românii să fie „*un corp mare nesfâșiat în partide și părți mititele de partide*”, și „*primește desființarea tuturor partidelor de până acuma, pentru ca să se constituiască una singură*”¹⁾. Această propunere a lui Desseanu este primită cu entuziaste aplauze și la ea se alătură și alți bărbați, de altă culoare politică, ca Iosif Popoviciu și Emeric B. Stănescu.

După un mare discurs al lui Vicențiu Babeș despre necesitatea realizării unei singure organizațiuni politice, s'a făcut apoi alegerea unui comitet central, sub președinția deputatului Sigismund Popovici.

În anul următor, la 20 April 1871, se vota „*Statutul de organizare a reuniunii politice naționale pentru toți Românii din comitatul Aradului*”.

Când în 1871 guvernul maghiar numia în locul românului Gh. Popa de Teiuș, un comite suprem ungar, pe Aczél Péter, M. B. Stănescu și Vicențiu Babeș protestau în dieta dela Pesta, în ședințele dela 6 Iunie și 10 Iunie 1871, contra acestei numiri arbitrare; și M. B. Stănescu amintește că «*pate legem, quam ipse tulisti*», referindu-se la legea naționalităților din 1868.

În primăvara anului 1872 întreaga inteligență era în fierbere și se pregătia pentru alegerile dietei din 1872—75.

Seziunea parlamentară se anunța foarte importantă, căci una din legile de-o covârșitoare importanță, pe care avea să le voteze această dietă, era și noua lege electorală, lege care s'a

---

¹⁾ Idem V. p. 369.

și votat după inspirația lui Coloman Tisza, marele dușman al naționalităților din Ungaria. Era, deci, un moment hotărâtor ca să nu se ceară solidaritatea tuturor Românilor. Cei din Ardeal au rămas mai departe desuniți, în pasiviști și activiști, aceștia din urmă mai puțini la număr.

Românii din Bănat, Crișana, Bihor, Maramureș și părțile ungurene s'au prezentat uniți și centrul acestei afirmări de solidaritate națională a fost Aradul.

Deaceea s'a convocat, de către președintele partidei naționale din Arad, o conferință națională, care s'a ținut în istorica sală dela hotelul Crucea Albă, în ziua de 9 Mai 1872. Președintele acestei adunări, în care s'a realizat și s'a afirmat solidaritatea întregii granițe de vest, a fost Ioan Popovici-Desseanu care, cu acest prilej, a avut cel mai frumos moment din cariera sa politică. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Este destul să amintesc, ca să se vadă însemnătatea acestei istorice conferințe, că au luat parte peste 300 de reprezentanți politici ai diferitelor regiuni din Banat și Ungaria.

I. Popovici-Desseanu, deschizând adunarea, arată că sunt aici reprezentanți Români din următoarele comitate: Aradul, Biharia, Bichișul, Cenadul, Timișul, Carașul, Zărandul, Solnocul de mijloc, Satmarul și Crasna. Inteligența din Șomcuta, din comitatul Cetatea de Peatră, își trimetea deasemenea adeziunea printr'o entuziastă telegramă.

Prin urmare adunarea dela Arad trecea de sfera unui interes local; *ea era o afirmare dărză, strălucită și emoționantă a solidarității românești dela malul Dunării, din Banat până în Carpații păduroși ai Maramureșului, de unde au descălecat voievozii, cititori de țară.*

Ioan Popovici-Desseanu, — deși combătut de Al. Roman, de Miron Romanul-arhimandrit, și de Mircea B. Stănescu, partizan al politicei de pasivitate, — propune un proiect de program național, care este adoptat fără nicio modificare. Acest program politic și național reprezintă toată ideologia națională a marelui luptător Desseanu. El cuprinde nouă puncte și reprezintă o directivă de activitate politică, pe care o vom găsi mai târziu susținută și propagată prin ziarele activiste dela Arad „Tribuna Poporului“ și „Tribuna“ ale lui I. Russu-Șirianu.

Se arată, în preambulul acestui program, că partida politică națională e de sine stătătoare. Se afirmă apoi *„solidaritatea cu națiunile patriei de asemenea direcțiune politică“*.¹⁾

Era ideia alianței Naționalităților nemaghiare, idee care se enunță categoric la Arad, și care a dus mai târziu la acel congres al Naționalităților din 1895.

Se cere apoi „o administrație regulară pe baza egalei îndreptățiri naționale, cât mai curând, în sensul aceluși proiect, pe care clubul național l-a așternut în an. 1868.“²⁾

În al treilea punct se arată că, „în virtutea identității de interese între noi și frații noștri din Transilvania, această conferință se crede îndreptățită a-și exprima dorința, ca în cazul dacă Românii din Transilvania, în conferința lor eventuală, s'ar pronunța pentru participarea la alegeri, cei ce vor să-și țină de chemarea lor națională, ca în toate cercurile în care ei formează majoritatea, să aleagă numai deputați de partida națională română“.³⁾

¹⁾. T. V. Păcățian; Cartea de aur VI p. 6.

²⁾. Idem p. 6—7.

³⁾. Idem p. 7.

În legătură cu noua lege electorală ce avea să se voteze în dietă, partida națională întrunită la Arad dorește „să se extindă cât mai mult dreptul de alegere și anume, ține de datorință a lucra spre aceea, ca legea electorală din Transilvania, care batjocurând *ideia dreptului, scoate din cadrul constituțiunii mai mult decât $\frac{3}{4}$ ale populațiunii, să se reformeze cât mai curând, în conformitate cu cerințele democratice ale adevăratei sisteme reprezentative*“.¹⁾

Se pretind apci „institute de învățământ și de cultură publică și pentru poporul român“. Se afirmă solidarizarea cu partida națională din Croația; iar, ca încheiere, se precizează că partida națională va lupta pentru reformele făcute în spiritul democrației și al liberalismului“.²⁾

Acesta era programul politic, pe care-l prezenta I. Popovici-Desseanu adunării, ca bază a acțiunii naționale, ce trebuia dusă în dieta dela Pesta. Acest program este un model de cugetare politică, de spirit democratic și de adâncă cunoaștere a nevoilor și drepturilor poporului românesc din aceste regiuni. În el se evidențiază toată ideologia politică, pentru care a luptat marele Român, I. Popovici-Desseanu.

Prezidând aceea memorabilă manifestare politică, Desseanu încheie un proces-verbal sau »protocol« despre „*adunanța*“ politică a Românilor din Arad, în care *el* scrie acest emoționant pasaj pentru generațiile fericite ce vor vedea realizat idealul național, pentru care luptau și el și alți mari patrioți din Transilvania. Președintele partidei naționale I. Popovici Desseanu scrie, că Români adunați „*întruniți din toate părțile, salutându-se unii pe alții și*

¹⁾. Idem p. 7.

²⁾. Idem p. 8.

îmbrățișându-se frățește, scriu în protocol acest act de frățietate, ca să fie model posterității, pe care o provocă prin aceasta cu toată solemnitatea, ca în zilele de bine cu cari o va binecuvântă, după a noastră credință, Dumnezeuul părinților noștri, ea să nu uite și să nu slăbească din această conțelegere sfântă, ce noi astăzi în zilele de ispită o afirmăm în fața contrariilor noștri și o sigilăm cu îmbrățișările noastre“¹⁾.

Admirabilă, emoționantă și hotărîtă afirmare a unui crez național, a unei solidarități românești și a încrederii viguroase în biruința Neamului, pe care Românii din anul 1872 o mărturiseau în aceste mișcătoare cuvinte! Voința lor trece dincolo de marginile unei vieți de om, străbate anii și ne pretinde și astăzi »această conțelegere sfântă«, pe care ei în »zile de ispită« au afirmat-o curajos în fața dușmanilor seculari. Sunt cuvinte, care vin din însuși adâncul acestui neam de energici și neînfrânți plugari români, cuvinte care și acum, în *vremile grele prin care trecem*, își au o *actuală semnificație*.

După 1872, când se votează noua lege electorală, opresiunile ungurești devin tot mai violente și voința Românilor înăbușită în alegeri prin tot felul de ingerințe. În fața acestei situațiuni, și Românii din aceste regiuni adoptă *pasivitatea* politică la 23 Iulie 1878, cu ocazia deschiderii ciclului parlamentar din 1878. În fruntea pasiviștilor și pe primul plan al vieții politice era acum adversarul lui I. P. Desseanu, M. B. Stănescu, care el însuși sparge această solidaritate pasivă, prin candidatura sa în cercul Tinca, din comitatul Bihorului.

¹⁾ I. V. Păcățian, Cartea de Aur VI. p. 10.

Mai târziu însă activitatea politică, ca metodă de luptă, al cărei reprezentant fusese aici, la Arad, Desseanu, este reluată de I. Russu-Şirianu, la »Tribuna Poporului« şi »Tribuna«, împreună cu alţi fruntaşi ai vieţii politice, când Aradul devine, după biruinţa mişcării activiste în 1904, centrul acţiunii naţionale pentru întreaga Transilvanie.

Activitatea culturală.

Alături de activitatea omului politic, a luptătorului pentru cauza națională, un deosebit interes oferă și acțiunea dusă de Ioan Popovici Desseanu pentru cultura românească, reprezentată mai ales prin Biserica și prin Școala noastră.

În mișcarea culturală a vremii sale, el a luat o parte activă. Îl găsim astfel în societăți culturale, și mai cu deosebire desfășurându-și activitatea în cadrul așezămintelor bisericești.

În anul 1862 lua ființă la Arad „*Asociațiunea Națională în Arad pentru cultura poporului român*” sau, mai pe scurt, Asociațiunea Arădană. Pe I. P. Desseanu îl găsim între fondatorii ei.

După răspunsul Împăratului la adresa omagială, s'a făcut constituirea definitivă a acestei asociații, la 1/13 Mai 1863. S'au ales atunci: președinte episcopul Aradului Procopiu Ivacovici, iar secretari: Miron Romanu, profesor de teologie și Ioan Popovici-Desseanu, care e, la această dată, «candidat de avocat»¹⁾.

Asemenea asociațiuni culturale s'au înființat în acelaș timp și în alte părți. Astfel e Asociațiunea transilvană sau »Astra« și Asociațiunea culturală a Maramureșenilor, în 1861.

Scopul Asociațiunei Arădane e arătat în art. I. al Statutelor ei: «Scopul societății preste tot e cultura națională a poporului român; iar

¹⁾ „Tribuna Poporului“ an. I. No 146.

mai ales înaintarea literaturii române și a culturii sociale, prin citire și conversare, cu delaturarea tuturor disputelor politice». ¹⁾

În cadrele acestei Asociațiuni a activat I. P. Desseanu. S'au acordat burse elevilor merituoși. S'au organizat conferințe. Asociațiunea arădană a căutat deasemenea să încurajeze meseriile, îndreptând elementele românești spre acestea, într'o vreme când alte funcțiuni sociale erau refuzate pentru Români. Ea a căutat să susțină aici vie conștiința națională.

Rolul acestor asociațiuni îl definea mai târziu cineva în „Tribuna Poporului“ ²⁾ poate I. Rusu-Șirianu, drept „un protest în contra tuturor tendințelor de maghiarizare și ca o vie dovadă, că Românii cu nici un preț nu vor să renunțe la luptă pentru limba și legea strămoșească“

În cabinetul de lectură al Asociației Arădane figura, între alte tablouri istorice, și „Triumfătoarea intrare a lui Mihai Viteazul în Bălgrad“ ³⁾

Cea mai însemnată parte din activitate sa pentru cultura românească a dezvoltat-o Ioan Popovici-Desseanu în cadrele organizației eparhiale a Aradului. A fost pe rînd asesor consistorial, defensor matrimonial, jurisconsult eparhial, deputat eparhial, mai apoi și congresual.

După propunerea lui I. P. Desseanu, comitatul Aradului a cerut dela guvern promulgarea statului organic ⁴⁾.

¹⁾ Statutele Asociațiunii naționale arădane pentru cultura poporului român. (retipărite la 1892) p. 1.

²⁾ an I Nr. 155.

³⁾ Speranța an II (1871) No 18.

⁴⁾ Idem, anul I No. 11

Tot pe el îl găsim într'o comisiune, din care mai făceau parte Vicențiu Babeș și Iosif Goldiș, instituită în ședința consistorului plenar dela 13 Dec. 1871 și care avea misiunea să pregătească un „elaborat“ pentru publicarea unui nou organ oficios în locul revistei „Speranța“¹⁾.

«Speranța» a fost cea dintâi revistă religioasă ortodoxă la Arad și în întreg Ardealul. Ea a apărut la 1 Februarie 1869 până la sfârșitul aceluși an și, după o întrerupere, reapare în 1871.

La sfârșitul «Protocolului ședințelor» sinodului arădan pe anul 1872 se adaugă și acest proiect de program pentru edarea unei foi periodice, ca «organ oficial al eparhiei române gr. ort. arădane», program format din 14 paragrafe. Noul organ al diecezei se numia «Lumina», «Foaie bisericească, școlastică, literară, și economică»²⁾.

Am stăruit asupra înființării acestei foi, pentru că între aceia cari au promovat apariția ei a fost și I. P.-Desseanu, care probabil are o mare parte în alcătuirea aceluși „proiect de program“.

În calitate de »fiscal și defensor matrimoniale«, el ia parte activă la multe din lucrările consistorului și la ședințele sinodului. Dela 1870, când se începe publicarea protocoalele acestor ședințe sinodale și până la moarte, numele său apare statornic.

Adunările acestea bisericești reprezentau, mai ales în epoca pasivității politice, singura posibilitate de manifestare în domeniul politic. Păr. Vasile Olariu, astăzi octogenar, care a avut fericirea să cunoască personal pe Desseanu, ne-a acordat unele informații despre atmosfera

¹⁾ Speranța II (1871) No. 24.

²⁾ Protocol ședințelor sinodale pe anul 1872 p. 71.

frumoasă, în care se discuta în acest »parlament« bisericesc.

I. P. Desseanu nu a fost de aceleași principii politice cu Mircea B. Stănescu, o altă figură interesantă a acestei vremi. Deaceea, în adunarea eparhială, de multe ori ei discutau în contradictoriu. Și adeseori se putea vedea scena, când cel biruit în discuție felicita pe cel rămas biruitor și dînșii își strângeau mâna¹⁾. Era un moment emoționant și edificator, dar și caracteristic pentru spiritul și metodele »parlamentare« ale celor deatunci.

Acest »parlamentarism« bisericesc înlocuia, în vremea pasivității, pe cel politic. Era tot odată un fericit prilej, de a-și manifesta solidaritatea, pentru Români.

În calitate de jurisconsult al eparhiei I. P. Desseanu cere consistorului, în legătură cu fundațiunea Elenei Ghiba Birta, să intervină, ca lăsamîntul ei să fie scos din indiviziune și sumele destinate fundațiilor să fie depuse spre augmentarea lor²⁾.

Cînd comisiunea școlară a eparhiei e de părere, ca în preparandie să fie admiși numai acei tineri care au terminat 4 clase gimnasiale sau 3 reale, el aduce altă propunere, care se primește, anume ca »în preparandie să fie primiți și tinerii care n'au absolvit 4 clase gimnasiale sau 3 reale, dacă înainte de primire în preparandie au depus examen din științele pregătitoare, cu succes bun«³⁾.

Tot I. P. Desseanu agită ideia înființării unei case de economii sub administrațiunea eparhială⁴⁾.

¹⁾ Comunicată prin părintele Vasile Olariu, fost referent în consistoriu, acum pensionar.

²⁾ Protocolul ședințelor sinodale, 1871, p. 15—17.

³⁾ Protocolul ședințelor sinodale, 1871, p. 28.

⁴⁾ Protocolul ședințelor sinodale, 1872, p. 69.

Un proiect de organizare școlară.

Problema organizării învățământului confesional din eparhia Aradului era una dintre cele mai importante, pe care le discuta sinodul eparhial. Promovarea culturii românești în straturi cât mai largi sta pe primul plan. Era vorba de o sistematizare a întregului învățământ confesional, în legătură cu aplicarea Statutului organic, dat la 28 Mai 1869.

Preocupările cu caracter cultural-școlar ale eparhiei mergeau în două direcții: una, de a lucra prin mijloacele școlare existente, și a doua, de a căuta mijloacele de reorganizarea învățământului. În privința celei dintâi semnalăm împrejurarea că, alături de dascălii de profesie și de fireștii lor auxiliari, cari erau preoții, se înregistrează și unii mireni de seamă. Iată cum: Pe atunci Eparhia Aradului, mult mai întinsă ca astăzi, era împărțită, în 1871, în 32 de inspectorate școlare. I. P.-Desseanu avea inspectoratul Aradului, de care ținea orașul și câteva comune din județ.¹⁾

Asemenea inspectori aveau și unele atribuții administrative (de ex. de a censura și publica concursurile pentru ocuparea catedrelor vacante la școalele confesionale). Ei țineau și conferințe cu învățătorii. Așa se menționează aceea conferință, pe care o ținu P.-Desseanu în Arad,

---

¹⁾ Și, anume, comunele: Gai, Pecica, Micălaca, Mândruloc, Cikir, Sâmbăteni, Ghioroc, Miniș, Cuvin, Păuliș, Senteș și H. M. Vásarhely. Vezi „Speranța” anul II (1871) No. 4 p. 28.

la 26—27 August 1871, cu învățătorii săi, în curs de patru ședințe¹⁾.

Dar să vedem, în miniatură, o seamă de preocupări în curs, cu caracter organizator privind viața școlară de atunci.

Încă în ședința dela 24 Aprilie (6 Mai) 1870, episcopul Procopiu Ivacicovici prezintă, între mai multe proiecte, și pe acela pentru »emiterea unei comisiuni în cauza promovării culturii poporului«. Acest proiect se transpune comisiunii financiare, formată din 9 persoane și, între mireni, e și Ioan Popovici-Desseanu.²⁾ În ședința dela 28 April (10 Mai) 1870 se discută proiectul organizării institutului clerical și pre-parandial. Comisiunea organizatoare își exprimă părerea, ca senatul școlar al consistorului să prezinte un proiect de organizare pentru aceste institute în sesiunea anului viitor a sinodului.³⁾ Tot în legătură cu acest proiect, deputatul Vincențiu Babeș propune următoarele: »compunerea și staverirea cât mai în grabă a unui plan de reorganizare se recomandă cu înțelegime celui mai de aproape congres național bisericesc, în conlucrare cu sinodul episcopesc«. ⁴⁾

Am reproduș aceste propuneri, pentru ca să apară mai limpede, că problema organizării școlare preocupa sinodul diecesei Aradului în-deosebi, între anii 1869—1871.

Din aplicarea Statutului organic, după 1869, din propunerile comisiunii școlare și complexările lui V. Babeș, se poate deduce originea

---

¹⁾ Tot acolo, pag. 162.

²⁾ Protocolul ședințelor sinodului, 1870, p. 29—30.

³⁾ Idem p. 56.

⁴⁾ Idem p. 57.

acelui interesant raport, pe care-l depune Ioan Popovici-Desseanu în sesiunea sinodului arădan din 1871.

»Reportul« său »relativ la organizarea și fondarea unui institut de învățămînt mai înalt pentru Eparhia arădană«, poartă data de 15 April 1871 și a fost publicat întâia oară în revista »Speranța«. ¹⁾ El a fost reprodus în ziarul »Aradul« an I No. 1, cu prilejul aniversării de 10 ani a Universității din Cluj, de către dl prof. Isaia Tolan, un pasionat cercetător al trecutului acestui ținut, în cadrul unui articol intitulat »Pregătiri pentru înființarea unei Universități românești la Arad acum 60 de ani«.

Raportul lui I. P.-Desseanu cuprinde două părți: Organizarea și Fondarea.

În partea întâia el arată, că acest institut se va numi »Școala mare română eparhială greco-orientală în Arad«. Această »Școală mare română« trebuia să cuprindă gimnaziul inferior și superior — adică un liceu; preparandia sau școală normală; — theologia și »facultățile academice de drepturi și filosofice precum și politice«.

O Universitate, așa dar, cu facultăți de teologie, drept, filosofie și științe!

Deoarece, aceste instituții școlare nu se pot realiza deodată, I. P.-Desseanu arată, că »mai înainte se vor ridica cele mai de urgență, iară înființarea faptică a celorlalte ramuri și facultăți se va face și continua una după alta în decursul timpului viitor«. El se gândia deasemenea și la un *alumneu* sau internat, »unde studenții săraci pe lângă o taxă modestă să fie prevăzuți cu prânz și pâne«.

În a doua parte a raportului, »fondarea«,

¹⁾ An II (1871) No. 8 p. 61—62.

Desseanu indică și mijloacele materiale, prin care să se poată realiza instituția aceasta școlară.

Ca încheiere, adăuga: »Sunt de credință firmă, că dacă reprezentanța și jurisdicțiunea eparhială împreună cu clerul și poporul din eparhie și cu confrății noștri de aceeași religione și naționalitate din alte părți vor nezui cu zel și credință cătră acest scop prezent, »școala mare eparhială arădană« va fi fondată și înființată mai curând de cât la prima cugutare s'ar putea aștepta«.

Și își termina raportul cu un creștinesc »Dumnezeu să ajute!«

Proiectul acesta, prezentat de I. P.-Desseanu, se restituia Consistorului arădan »ca să-l studieze mai departe«. ¹⁾

Mai târziu Desseanu propune înființarea unei școale medii confesionale și consideră această înființare de »o necesitate supremă«. El cere și un »alumneu« general pentru elevii dela diferite institute ²⁾.

Acesta este proiectul școlar al lui Ioan Popovici-Desseanu și contribuția lui pentru școala românească ³⁾. După gândul lui, Aradul trebuia să devină centrul cultural al întregii regiuni de vest a Transilvaniei, aici în coasta Maghiaris-mului. Era, în afirmarea acestui plan, un act de

---

¹⁾ Sperața an II (1871) No. 10 p. 80.

²⁾ Protocolul ședințelor sinodului, 1882 p. 19.

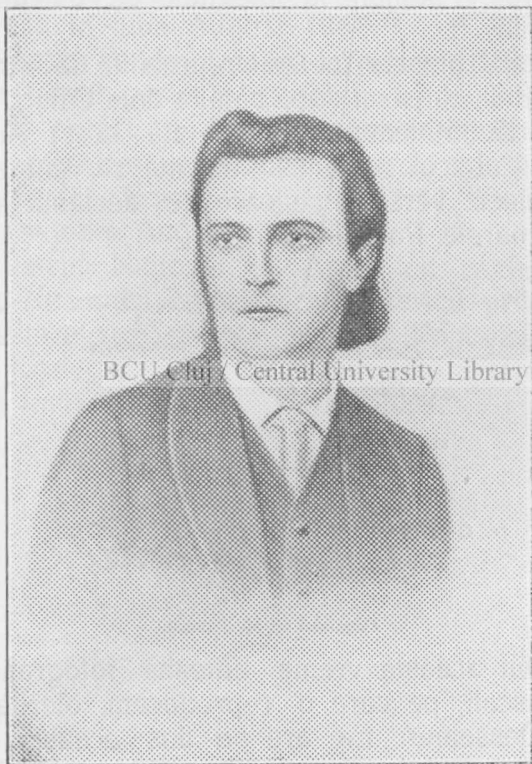
³⁾ Nu am avut posibilitatea de a-i urmări și mai de aproape activitatea în această direcțiune, în sînul Consistorului eparhial și în congresul dela Sibiu, unde încă a fost membru. A fost asesor onorific și în consistorul mitropolitan, la secția școlară; dar la lucrările aceleia nu a luat parte.

curaj, atunci când însăși Transilvania fusese încorporată, dela 1867, prin silnicie, la Ungaria.

România întregită însă a înfăptuit această idee nobilă, prin înființarea Școalei Politehnice dela Timișoara, Academiei Teologice dela Arad și de Drept dela Oradea-Mare.

I. P.-Desseanu și M. Pascali.

Casa lui I. Popovici-Desseanu era locul de întâlnire al celor mai însemnați bărbați politici români din acea vreme. Deschisă a fost

MIHAIL PASCALI (1851—1882).

și pentru cel mai năcăjit Român, care căuta aici un sfat bun sau un ajutor¹⁾. In casa lui I.

¹⁾ Octogenarul Părinte Vasilie Olariu spunea și de obiceiul lui Desseanu, de a primi în casa sa și pe studenții de teologie dela institutul din Arad.

P.-Deseanu au găsit o bună ospitalitate și foarte multe personalități din Țara Românească în trecere prin Arad. Aici a fost găzduit și artistul Mihail Pascali, cu soția lui, cu ocazia turneului pe care l-a făcut în Ardeal în anul 1868. Trupa aceasta a mai revenit apoi și în 1871, într'un al doilea turneu. Din aceasta pornește mișcarea pentru înființarea unui teatru național în Ardeal, pe care »Familia« o prezintă ca o »dorință generală«. ¹⁾

Intre piesele ce se reprezintă la Arad e și »Mihai Viteazul după bătălia dela Călugăreni« de D. Bolintineanu reprezentată la 11 August 1868. Publicul românesc aclama cu entuziasm patrioticele versuri, pe care le declama admirabil marele Pascali. ²⁾

*D. Desseanu
Amicului Român
milorui, susținătorului
artelor; suvenir
de afecțiune și de
amici*
M. Pascali

Autograful lui M. Pascali.

Din această vreme datează fotografia lui M. Pascali, pe care o reproducem, oferită lui I. P.-Desseanu. Ea are pe dos această dedicație a marelui artist către Desseanu: »Amicului Românilor, susținătorului artelor, suvenir de afecțiune și de amicie. M. Pascali«. Dedicția aceasta o înțelegem cu atât mai bine, dacă ne

¹⁾ „Speranța“ an. I (1869) No 18 p. 160.

²⁾ I. Tolan: Teatrul Național din București la Arad acum 61 de ani, „Societatea de Măine“ VIII (1930), 3.

dăm seamă de coincidența, că atât Pascali cât și Desseanu erau contemporani, născuți în acelaș an.

O altă fotografie dăruiește deasemenea artistul V. Fraiwald. ¹⁾

Trebue să adaug că, în trupa lui Pascali, care făcea turneul în 1868, se găsea, ca sufleur și M. Eminescu. Poate că Eminescu va fi vizitat și Aradul, cu ocazia reprezentațiilor trupei din București în luna August 1868. ²⁾

Despre cel de al doilea turneu al lui M. Pascali la Arad găsim o mențiune în revista arădană de atunci, că dânsul părăsise România, cu teatrul său, de vr'o două luni, și că aici la Arad, da șase reprezentații ³⁾ în 12-13, 15-16, 17 și 19, a lunei August.

Teatrul Național la Arad, cu piese din istoria Neamului nostru, era un fericit prilej de manifestare românească, și Ioan Popovici-Desseanu înțelegea să-l sprijine, prin ospitalitatea sa, pentru întărirea conștiinței naționale.

---

¹⁾ Ambele în posesia păr. Dr. Gh. Ciuhandu.

²⁾ Vezi Petre V. Haneș „M. Eminescu începător“ în „Prietenii istoriei literare“ vol. I p 15.

³⁾ „Speranția“, an II (1871) Nr. 18, pag. 142.

Reuniunea femeilor române din Arad.

Prima ei presidentă: *Hermina P.-Desseanu*.

Un cuvânt se cade să fie spus la această pioasă comemorare și despre tovarășea de viață a lui I. P. Desseanu, despre Hermina I. Popovici-Desseanu. Dânsa a fost fiica protopopului Ioan Raț din Arad, care era nepotul de frate al lui Gherasim Raț, episcop al Aradului între 1835—1850.

Hermina Desseanu a jucat alături de bărbatul său¹⁾ un rol activ în mișcarea românească a acestui oraș. Ea a fost fundatoarea și întâia președintă a Reuniunii femeilor române din Arad, care a pus începuturile unei școale, din care s'a dezvoltat mai apoi «Școala civilă de fete» a eparhiei.

La 19/31 Ianuarie 1884 se ține o întrunire, la care a participat și episcopul Ioan Meșianu. Cu acest prilej s'a hotărât înființarea Reuniunii femeilor, cu scopul de a creia un «institut pentru creșterea femeilor române din Arad»²⁾.

Președintă e aleasă Hermina Popovici-Desseanu, iar secretar, Atanasie Tuducescu. În comitetul format din doamne și domni din societatea românească îl aflăm și pe I. P. Desseanu.

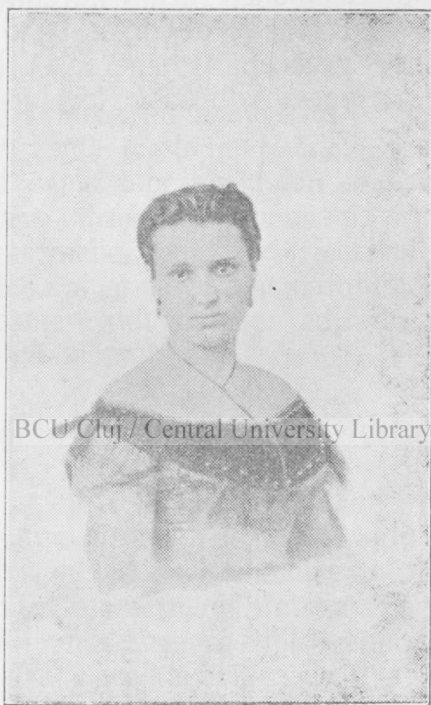
¹⁾ Cununați în 6 Mai 1865. Nași la cununie au avut pe comitele suprem (prefect de județ) *Gheorghe Popa* și pe „protopopul județului Aradan” *Sigismund Popoviciu*.

Din această căsătorie s'au născut un fiu și trei fete. Anume: *Adrian P. Desseanu*, protopop în Vașcou, decedat în 1928; *Aurelia*, căsătorită cu pr. *Iancu Ștefănuș*, decedată în 1916; Dna *Livia* măr. *Gașpar*, directoare de școală primară în Arad; și Dna *Octavia* măr. *Ciuhandu*, profesoară la liceul de fete „Ghiba Birta” din Arad.

²⁾ „Biserica și Școala” 1884, p. 33.

La 29 Martie 1884 statutele noiei societăți erau aprobate. Proiectul pentru înființarea școlii de fete se înaintează Consistorului la 2 April 1887. Acesta își însușește propunerea Reuniunii, arătând ca «o dorință generală și o

necesitate de comun simțită înființarea unui institut românesc cu internat pentru educația fetelor române». Inșă abia la 1 Oct. 1890 urma deschiderea acestei școli¹⁾.

Am dat aceste amănunte spre a se vedea și contribuția, pe care soția lui Ioan Popovici-

¹⁾ Aceste informații le-am împrumutat din manuscrisul părintelui Gh. Ciuhandu, cuprinzând istoria înființării Reuniunii femeilor române și a școlii eparhiale de fete până la fuzionarea ei (1919) cu liceul de stat.

Desseanu a adus-o pentru sprijinirea organizației femeilor și a culturii fiicelor de români din acest ținut.

Reuniunea de atunci a femeilor există și azi, având de președintă pe d-na Eugenia Dr. Cicio-Pop. Reuniunea acum întreține internatul Școlii profesionale de fete, ca o continuare a vechilor preocupări generoase, din cari a răsărit la vremea sa însăși Reuniunea.¹⁾

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

¹⁾ Exprimăm o legitimă și cuviincioasă dorință care, credem, nu va supăra: Ar fi foarte bun lucru, dacă s'ar scrie despre trecutul acestei Reuniuni femeiești, care între altele, a avut mare merit, ocrotind școala de fete și după trecerea ei sub ascultarea bisericii și a luat inițiativa rodnică, de a i-se da edificiul școlar, azi internat de fete, eparhial, delângă Episcopie.

Sfârșitul.

Ioan Popovici-Desseanu s'a stins sărac, în ziua de 16/28 April 1892. Cu trei ani mai înainte decedase și soția sa.

Înmormântarea lui a avut loc Vineri 17/29 April, în prezența lui Ioan Meșianu, episcopul Aradului, a deputaților sinodului eparhial arădan, care era întrunit în sesiunea de primăvară. Au luat deasemenea parte la trista solemnitate corpul profesoral și elevii Seminarului diecezan, membrii »camerii advocațiale« adică baroul precum și un numeros public.

*

Aceasta a fost viața lui I. P. Desseanu, după puținele izvoare locale, accesibile mie. Aici, la Arad, el a luptat pentru ca să croiască Neamului său o soartă mai bună, prin ridicarea școlii și a bisericii românești.

Centenarul nașterii lui trebuia să fie amintit generațiilor tinere, care se ridică astăzi, ca una din pildele frumoase de iubire de glia strămoșească. Trebuia să fie reînvieată figura lui Desseanu pentru grăitoarea acțiune românească, pe care viața lui a însemnat-o în istoria acestui oraș și ținut.

Cu aceste gânduri am înfățișat înaintea ochilor D-Voastre imaginea marelui arădan și român, care a fost Ioan Popovici-Desseanu.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Prefață	3
Vechi amintiri familiare	7
Date biografice	9
Activitatea politică	11
„ culturală	20
Un proiect de organizare școlară	24
I. P.-Desseanu și M. Pascali	29
Reuniunea femeilor: Hermina P.-Desseanu	32
Sfârșitul	35

BCU Cluj / Central University Library Cluj

